

Hites Sándor

**„Pedig én is ott voltam!”
Széchenyi István és a jövő előrejelzése**

A magyar gondolkodástörténetben is jól követhető, hogy a 19. század középső harmadára a történelem *időbelivé* – az idő pedig *történetivé* lett. Míg a dolgok korábban mozdulatlan rendet tükröztek, ekkor mozgásba lendültek. A nemzet mibenlétét immár nem térben ragadták meg, időtlen karakterjegyek táblázataként, hanem történetként – a történelmet pedig nem események katalógusaként képzeltek el, hanem elbeszélő formában. A kettő abban a tekintetben is összekapcsolódott, hogy a történelem alanyává a nemzet lett: ezért érezhették úgy, hogy minden nemzetnek „hivatása” van. Ebben a dinamikában az időnek hirtelen „irányai” lettek, az eseményeknek „rugói”, a kornak pedig „kívánatai”. A két előbbit a történelem mozgásának vélelmezett törvényei jelölték ki, az utóbbit pedig az arra vonatkozó meggyőződések, hogy a progresszió irányvektorán éppen elfoglalt hely milyen magatartást kíván meg az ott tartózkodók közül azoktól, akik hozzá kívánnak járulni az emberiség vagy a nemzet nagy történetének kibontakozásához, vagy legalább követni igyekeznek azt. Ezt az sem tette szemükben okafogyottá, hogy a történelmet növény módjára kifejlő vagy az emberi életút szakaszait követő organizmusnak tekintették. Éppen azért tettek javaslatot az események menetébe való ilyen-olyan beavatkozásra, hogy lépéstartásra buzdítsanak a tőlünk függetlenül is mozdulóval, hiszen másként azt kockáztatjuk, hogy kikerülünk a haladás fősodrából. Akadtak, akik ezt a dinamikát tévképzetnek látták, vagy ha létét elfogadták is, hatását kárhoztatandónak találták. Akik a „progresszió” jegyében gondolkodtak, maguk is megosztottak voltak: akadt, aki a radikális, mások a „fontolva” haladás mellett tettek hitet, jóllehet egyaránt a történelemalakítás lehetőségébe vetett optimista meggyőződéssel érveltek, azok is, akik a dolgok menetének felgyorsítására, és azok is, akik a lassítására intettek.

A politikai prognózisalkotás képessége, a jövő megelőlegezése ugyan már a koraújkortól az államférfi legfontosabb képességei közé számított, de a prognosztizálás művészete ekkor egyedülálló mértékben kötődött történetfilozófiai távlatokhoz. A *haladás* eszméje ugyanis azt is feltételezte, hogy a progresszió irányának ismeretében a jövő megelőlegezhető – akár racionális terv, akár remény, vágy vagy (bal)sejtelem formájában. A jóslat, az előrejelzés, a prognózis gesztusainak elszaporodásakor az antikvitás hagyományára és a romantikus történelembölcseletre egyaránt támaszkodtak. Ezekben a megnyilatkozásokban ugyanis egyszerre érvényesültek az események ismétlődésének lehetőségéből táplálkozó (a történelmet ilyen értelemben tanítómesternek tekintő)

előrejelzések, illetve a történelem törvényszerű menetének vélt ismeretéből, a jelenbeli tendenciák vonalszerű meghosszabbításából fakadó prognosztikus meggyőződések.

Ahogy a romantikus történetfilozófia elbeszéléseit utóbb joggal jellemezték a keresztény üdvtörténet „cselekménymódjának” szekularizálásaként, úgy a politikai jóslatok megalkotói is az ószövetségi vagy antik *próféták* világiasított alakját öltötték magukra. Az 1849 után a kibontakozás irányait kereső Kemény Zsigmond is politikai prognózisokká igyekezett formálni röpirataiban a bukott forradalom tapasztalatait. Kossuth Lajos 1867 májusában a kiegyezés ellen Deák Ferenchez írott levele is a Trója bukását megjósoló Kasszandra mitikus figuráját hívta segítségül a nagyobb retorikai nyomaték kedvéért. A kasszandrai jóslatok és a jeremiási siralmak profetikus erejének a leginkább emblematikus, mitizált alakja kétségkívül Széchenyi István lett. Már az első nagyobb lélegzetű portré, Kemény 1851-es esszéje a „sötét arcú”, „tragikai sorsú jóserőben” határozta meg jellemének „alaphangját”. Annak hitelét, hogy Széchenyiben kivételes mértékben volt meg a jövőbe látás adománya, a kortársak szemében személyes tragédiája is erősítette. A szabadságharc után Széchenyi ideg- vagy elmeállapotának megrendülését a bukást megelőlegező „próféciai”, többek közt az 1847-es *Politikai programm-töredék* visszhangtalanságának tulajdoníthatták. Naplóiban maga is többször utalt erre. 1848. szeptember 3-án azt jegyezte föl: „48 óra múlva minden lángokban áll! És senki nem akarja elhinni nekem!” Kemény e sorok ismerete nélkül is arra jutott, hogy 1848 nyarán Széchenyi, „a legmesszelátóbb elme, a jövő komoly és kísérteti arcára tekintvén, megtévelyodott”.¹ Az előrejelzés képességének kérdése Széchenyi önképét is meghatározta. Egyrészt maga is a sikeres politika feltételét láthatta benne, másrészt azzal is tisztában volt, hogy ez a szempont összefonódott személyének megítélésével. A jövőbe látás kérdésével az *Önismeret* című, 1857 februárja és novembere között Döblingben papírra vetett, mintegy kilencszáz lapnyi naplószerű följegyzéseinek egy szakaszában foglalkozott szisztematikusan. A hányatott utóéletű, jórészt az 1920-as évekig kéziratban maradt, együtt és teljes terjedelemben csak 1991-ben megjelentetett *Önismeret* fejezetekre nem tagolt gondolatfolyam. *A lángész, a próféta és a jövő* című szakaszt későbbi szöveggondozók határolták körül és látták el ezzel a címmel.² Nem véletlenül iktatta be az erre vonatkozó eszmefuttatást az egyébként az egészséges életmódtól kezdve az állatnemesítésen át az államigazgatásig egy sor szerteágazó témával foglalkozó

¹ KEMÉNY Zsigmond, *A két Wesselényi Miklós = K. Zs., Sorsok és vonzások: Portrék*, Bp., Szépirodalmi, 1970, 110.

² SZÉCHENYI István *válogatott művei: Harmadik kötet: Önismeret*, szerk. SPIRA György, Bp., Szépirodalmi, 1991, 92-99.

gondolatfolyamba: a jóslás lehetőségét vagy kényszerét (saját képességeinek felismerése jegyében) magától értetődően tekinthette az „önismeret”, az önvizsgálat részének.

A vallási vagy mitikus hagyomány történeti érvényességének problémájából indult ki: „úgy sejtem, hogy az ember, ha igazi, az Istentől lehető legnagyobb intelligenciával megajándékozott lángész, bizonyos pontig prófétai magasságra emelkedhetik – úgyszólván én mindazon prófétákat, kikerül a Biblia tesz említést, nem tartom csupán *fictionalis* lényeknek, de erősen hiszem, hogy valamint régebbi időkben, úgy ma is lehetnek, sőt vannak is jóslók, kik messze látnak a jövőbe, ha nem is világosan és minden balfogalom nélkül.”³ Hasonlóan azokhoz, akik a későbbi évtizedekben demitologizálni igyekeztek a Bibliában leírt csodaszerű vagy természetfeletti eseményeket, köztük a próféták jóslatait – vagy a vallási érzület „leleplezésének” jegyében, mint Ernest Renan a *Jézus életében* (1863), vagy a kereszténységnek a felvilágosult elmék számára megmaradt vonzerejét, a bibliai események hihetőségét feltve, mint Matthew Arnold a *Literature and Dogma*-ban (1873) – Széchenyi itt ugyan a jóslás képességével rendelkező próféták „fictionalis” volta ellen emel szót, ám valójában maga is a „prófétai magasság” racionalizálására törekszik. Hiszen a továbbiakban a jóslás ésszerű feltételeit és alapjait körvonalazza – ahogy az a „lángész” intelligenciája számára adódhat. A bibliai prófétákat (Dánielt, Illést, Jeremiást) pedig, mint látni fogjuk, ironikus összefüggésekben, s nem egyszerűen a rövidlátás, hanem az ésszerűség hiányának ostromozásakor emlegeti föl.

A gondolatmenet rögtön alá is száll a mindennapok körébe: „Bizonyos pontig minden ember jósló”.⁴ A hétköznapi prognózisok – Széchenyi kifejezésével: a „kis »csudatétel«”-ek – közt említi, hogy a nap felkeltekor bárki könnyen következtethet arra, hogy mikor nyugszik majd le, vagyis reggelente tudjuk, nagyjából mikor sötétedik majd. Ilyen esetekben, mint írja, az „óra és a kalendár” alapján „profetizálhatunk”. Széchenyi elsőként tehát olyan előrejelzéseket említi, amelyek (Paul Ricoeur fogalmait kölcsönvéve) a mennyiségileg nem differenciálható pillanatok egyenletes sorozatából kibomló *kozmosz idő* és az *emberi idő* összeegyeztetésének az összefüggéseiben lehetnek érvényesek. Jövőbe látás ebben a tekintetben abból fakadhat, ha ismerjük ennek az emberi időt „kozmoszoló” és a kozmosz időt „humanizáló” rendnek a kereteit, ha felismerjük a változás szabályszerű állandóságát, ha képesek vagyunk tájékozódni a ritmikus visszatérések világában. Ne tévesszük azonban szem elől, hogy ezekben az esetekben valójában nem jóslatokról van szó – amennyiben azt tekintjük tulajdonképpeni értelemben jóslatnak, ha ítéleteinkben túllépünk

³ *Uo.*, 92.

⁴ *Uo.*

valami már fennállón. A természeti időre nézve pusztán önmagukon túl nem mutató, *tautologikus* prognózisokat állíthatunk föl, amelyek akkor lehetnek érvényesek, ha megfelelnek az idő mérésére vonatkozó kulturális megegyezések és intézmények által szolgáltatott *naptári idő* szabályainak. Azzal ugyanis, hogy (Széchenyi másik példája szerint) a „kalendárba” pillantva kiszámolhatjuk, nagyjából mennyi idő múlva jön majd el a szüret ideje, egyáltalán nem valami még ismeretlen, de a jövőben bekövetkező eseményt, a jövőben előálló összefüggést ismerünk föl vagy jelzünk előre, hanem az idő mérésére szolgáló emberi szabályrendszernek a működését szemléltetjük. A naptár valóban tükröz egy olyan rendet, amelyben a jövőre nézve is tájékozódhatunk, s ha a szüretig hátralévő idő felmérésének lehetnek is vonatkozásai például gazdasági tervek készítésére nézve, ezzel az összefüggéssel pusztán valami már tudottat ismerünk föl újra, mégpedig úgy, hogy annak mibenlétét ez az újrafelismerés semmilyen mértékben nem változtatja meg.

Mindenesetre Széchenyi ebből a lokalizációs képességből, vagyis hogy hónapok, napok vagy órák léptéke szerint is képesek vagyunk meghatározni a helyünket az időben, vezeti le azt az általános elvet, miszerint „A jóslás tisztasági s pontossági grádusa legfőképp attól függ, hogy valjon mily élesen és mily mélyen bírja a jósló a jelennek titkait felleplezni. (...) És ha az emberek általján véve igen keveset látnak előre, annak az oka az, hogy nem képesek a jelennek igazi voltát gyökeréig felfogni.”⁵ Abban, hogy a jelen ismerete eligazít a jövőről való tudás dolgában is, sőt a kettő között egyenes arányosságot tételezhetünk föl, a *diagnózis* és a *prognózis*, vagyis a magyarázat és az előrejelzés logikai szerkezetének azonosításáról van szó. Eszerint az *előrejelzések* valójában megmagyarázni igyekeznek bizonyos egyidejű eseményeket, a jelenről szóló *magyarázatok* pedig csak úgy lehetnek teljesek, ha előrejelzéssé alakítjuk őket.

Ahhoz ugyanakkor, hogy a jelen állapotnak (és a benne rejlő tendenciáknak) az ismeretéből a jövő levezethető legyen, az idő egyenes vonalúságának, töretlen folyamatosságának a vélelmezése szükséges. Széchenyi föl is veszi ezt a posztulátumot: „Az idő nem mozog darabosan, de mindig a legszorosabb nexusban folyik, úgyhogy valamint a mai napnak legbizonyosb következménye a holnap és a holnapután, és az idő hétfőről nem ugrik szombatra, úgy foly egy hó, egy év, egy század, egy ezred a másikba minden szakadás nélkül.”⁶ Széchenyi itt annak ellenére a „következmény” fogalmát használja, hogy valójában nem ok-okozati összefüggéseket sorol elő. Hiszen kauzalitás csak olyan dolgok között állhat fenn, amelyek egymástól függetlenül is létezhetnek. A „holnap” és a „holnapután”, a „hétfő”

⁵ *Uo.*, 93.

⁶ *Uo.*

és a „szombat” viszont olyan viszonyfogalmak, amelyek önmagukban nem jelentenek semmit, pusztán az idő mérésére vonatkozó emberi megegyezésekre utalnak, amelyben értelmet kapnak. Az idő folyamatosságának a naptári időre támaszkodó vélelmezése tehát újfent tautologikus felismerés.

Azt az alaptételét, miszerint a jósnak „nem kell egyéb, mint azon pillanatnak, mikor ő jósol, tökéletes ismerete”, Széchenyi ugyanakkor más vonatkozásokra is kiterjeszti. A természeti rend naptárban humanizált formájának kiismerhető világából a gondolatmenet átvezet a politika világába. A tényezők sokasága teszi törekennyé a jóslást olyan, a természet rendjénél „szövevényesb tárgyakkal”, mint az oldalhosszan elősorolt aktuális világpolitikai kérdések: lesz-e olasz és német egység, mi a Napóleon-dinasztia jövője, miként alakulnak az európai területi-állami, pénzügyi és vallási viszonyok. Mint leszögezi, ezekben az esetekben a megbízható előrejelzéshez szükséges: (1) az „emberiség évrájainak ismerete”, (2) a „megemésztett világtudomány”, (3) belátás „a nemzeti sajátságok titkaiba”, illetve (4) a Laplace-féle „probabilitások teóriája”.⁷ Az „emberiség évrájait”, vagyis a világtörténelmet, múltbeli esetek példatáraként érthetjük, amelyből törvényszerűségeket vonhatunk ki, s a múlt és a jövő szimmetriájára vagy a szabályok invarianciájára támaszkodva analógiásan következtethetünk a bekövetkezőkre. Szintén a jelenről alkotott diagnózis helyessége lesz a prognózis lehetőség feltétele, hiszen azért kell „tökéletes világosságban látni valami dolog jelen állapotját”, hogy felismerjük, milyen hasonló múltbeli konstellációk alapján, *milyen múltak jövőjének mintájára* tehetünk megállapításokat a magunk jövőjére nézve. A „világtudomány” természettudományi ismeretek szükségességére, a „nemzeti sajátságok” társaslélektani megfontolásokra utalhat. Ezeknek az ismereteknek az alkalmazására nézve a gondolatmenet azt sugallja, hogy a jövő előrejelzése valamiként törvény és eset viszonya: adott tényezők között bizonyos törvényszerűségek alapján kell összefüggést találni, s premisszáink helyes felvételéből önként adódik a konklúzió. A Laplace-ra tett utalás, noha a „probabilitás”, a valószínűség, s így a véletlen szerepét emeli be, szintén ezen belül marad. Hiszen a matematikus-csillagász Pierre Simon Laplace (1749–1827) *Théorie analytique des probabilités* (1812) című munkája a kauzális determinizmus mechanisztikus világképén alapult. Laplace úgy látta, a világmindenség adott állapota a maga múltjának egyenes következménye-okozata, lehetséges jövőbeli állapotainak pedig az előzménye-oka. Így ha egyszer minden természeti erővel tisztába kerülünk és rendelkezésünkre áll a világra

⁷ *Uo.*, 95.

vonatkozó minden adat, akkor többé semmi sem lehetne bizonytalan – a jövő, csakúgy mint a múlt, jelenként lesz szemlélhető.

Széchenynek ugyanakkor azzal a kérdéssel is számolnia kellett, hogy ha a jövőre vonatkozó ítéletek racionalizálhatóak és formalizálhatóak, akkor miként lehet mégis, hogy általában tévedünk? Erre egyrészt az a válasz, hogy még az ilyen racionális prognosztizálás sem lehet sokak képessége. A jósló mindenképp különleges személy marad, „lángelme”, aki „oly dolgokban is egészen tisztán” láthat, „melyek átellenében »százvezrek« nem vesznek többet szemügyre, mint a legnagyobb sötétségben élő vak”. Ám mi van akkor, ha ilyen lángelmék sem támadnak? Ezt a problémát és a kérdés eddig fölvetett többi vetületét Széchenyi egy emlékezetes esemény felidézésével és értelmezésével teszi próbára: az 1838-as pesti árvíz a leghosszabban taglalt példája. Sorba veszi azokat a „szemkilökő világosságban” megmutatkozó tényezőket, „faktorokat”, amelyekből jó előre világosan kellett volna látni a katasztrófa közeledtét. Három ilyet jelöl meg. Először is szembeszökőnek kellett volna lennie a jég magassága és a rakpartok mélysége közti különbségnek. Abból továbbá, hogy a pesti Duna-part épületeinek némelyike tizenkét lábbal mélyebben feküdt a feltorlódott jégtábláknál, azt kellett volna megérteni, hogy ez a különbség a Dunának az épületek emelése óta végbement feltöltődésével, „felfövenyesedésével” jött létre, s az átlagos vízszint megemelkedésével járt együtt. Ezekhez a tényekhez harmadrészt azt a tapasztalatot is hozzá kellett volna tenni, hogy a jégzajlás nem indulhat meg anélkül, hogy a vízszint hat, nyolc vagy tíz lábbal meg ne emelkedjék, hiszen éppen az emelkedő víz repeszti meg a jégtáblákat:

„Vagy a jég tán bevárja júliust és augusztust, és szépen behorpadjon és elolvadjon?”⁸ Mindezekből a világosan mutatkozó tényezőkből és könnyen felismerhető összefüggésekből, mint hozzáteszi, nem csupán a „matematikai és hidraulikai törvények” alapján, de akár a hajósok mindennapi tapasztalatai szerint is előrelátható lett volna a bekövetkező vész, s fel lehetett volna készülni, ha nem is az elhárítására, de a károk mértékének és az áldozatok számának a mérséklésére. (Mint írja, ki kellett volna üríteni Pest városát, a lakosokat időlegesen föltelepítve a budai hegyekbe és a Pest környéki magaslatokra.) E tragédiával egyaránt szemléltethetni a sokaság vakságát és a magukat prófétának érző „felkentek” kudarcát. Beleértve a sajátját is. Hiszen Széchenyi nemcsak a bibliai prófétákat emlegeti föl gunyorosan („miért nem akadt azon időben valami Jeremiás vagy Dániel a két roppant város falai és oly sokszínű lakosai közt?”⁹); „mégsem találkozott százötvenezer ember közt egy kis

⁸ *Uo.*, 97.

⁹ *Uo.*, 96.

Dániel!”;¹⁰ „véletlenül éppen 1838-ban nem volt Illés”),¹¹ hanem abból, hogy a bekövetkező katasztrófa mindenkit készületlenül ért, azt az önironikus tanulságot is levonja, hogy „ennyi bölcsek közt (pedig én is ott voltam!) de egyetlenegy jósló sem találkozott, ki előre megmondta volna, mily mérgesen, sőt kegyetlenül fogna sáfárkodni a Duna, ha egyszer megindul”.¹² Utólag látja, láthatja tehát csupán ő maga is a mondott „szemkilökő” világossággal, hogy mi készült és mit kellett volna tenni. Azzal a retorikus felkiáltással, hogy „miért voltunk mindannyian sine exceptione oly igen vakok, oly igen buták”,¹³ saját politico-prófétai felhatalmazottságának hitével lesz kénytelen leszámolni. További önkritikus önismereti mozzanatként, saját valahai közírói, politikusi magatartásának, habitusának a bírálataként érthető meg az is, ahogy az eszményi prófétát minősíti: „ha valaki nem lamentál, mint Cassandra, ki vigyázat helyett csak unalmat gerjeszt, de erős hanggal profetizál, s kész fejét ajánlani zálogul, mikor még ideje volt”.¹⁴ Ehhez az önkritikus hanghoz mérten van a helyén, hogy Széchenyi valójában jóízű derűvel időz el a katasztrófa részleteinél. Felmérve például, hogy a pesti házak milyen anyagból voltak építve, következtetni lehetett volna, hogy „azok bizony úgy el fognak olvadni a vízben, mint a cukor a kávéban”.¹⁵ A pesti lakosokon átlagos magasságukat tekintve élcelődik, mondván, nem is kellett volna pontosan megjósolni, hogy hat, nyolc, tíz vagy tizenkét lábbal emelkedik majd a Duna, hiszen „oly egyénre nézve, ki, teszem, öt láb hét hüvelyk magasságú (s ilyen a budapesti lakosoknak nagy része), s ha nem jó úszó, aztán mindegy, akár hét vagy hetvenhét láb mélységű víz nyeli-e őt”.¹⁶ A ránézésre meghökkentő kedélyesség dacára könnyen támadhat az a benyomásunk, hogy ennek a démoni eseménynek kifejezetten ez a szarkazmussal átítatott, helyenként szinte burleszk jelenetekkel tarkított előadásmód (például abban a felvetésben, hogy talán „a vármegye vagy a város, vagy most a *Handelskammer* és a *Gemeinde-Rat*, *Bürgermeister*ével együtt”¹⁷ kellett volna, hogy megemelje a jeget) a helyénvaló megjelenítése. Hiszen az események tisztán racionális felmérése (amit másfelől Széchenyi éppúgy elvégez) az emlékezésből éppen a traumatikusságot lúgozná ki. A példát pontosan a szarkazmus teszi eleven példázattá.

Önkéntelenül adódik a kérdés, ha a „felkentek” 1838-as vakságát Széchenyi képes a saját prófétai kudarcaként, önnön „unalmat gerjesztő” Kasszandra-habitusának revideálásával értékelni, akkor vajon magának az árvíznek a felidézését a bukott szabadságharc

¹⁰ *Uo.*, 97.

¹¹ *Uo.*, 99.

¹² *Uo.*, 96.

¹³ *Uo.*, 98.

¹⁴ *Uo.*

¹⁵ *Uo.*

¹⁶ *Uo.*

¹⁷ *Uo.*, 97.

allegóriájának szánta-e? 1848-ra is érthető, hogy a katasztrófa már előre jól látható szükségszerűséggel következett be? S a gúny a forradalom vezetőinek is szól, kik a vészt szintén nem látták közeledni, vagy, ha igen, semmit nem tettek ellene? Széchenyi gondolatmenete több is és kevesebb is a forradalom példázatánál. A szöveg néhány apró utalása valóban megidézi 1848–49 emlékét. Ilyen a világpolitikai dilemmák közé beszótt két kérdés: a pesti rakpartot lövető Hentzi szobra vajon idővel elkerül-e a budai Várból, hogy „ne bökdösse a magyar szívét szüntelen”, illetve, hogy a jelenben vajon „a magyar faj végképp meg van-e törve, gyilkolva és temetve”.¹⁸ S az a gúnyos felvetés is az áttételes utalások közé tartozhat, amikor Széchenyi annak jövőbeni esélyeit latolgatja, hogy vajon az *akasztófa* lehet-e valaha a tisztelet tárgya, a maga szimbolikus jelentése átmehet-e olyan változáson, mint a kereszt képzete átment Jézus halálával, s lesz-e idővel olyan becsben álló „dekoráció”, mint a kitüntetés, amiből, mint hozzáfűzi, némelyeknek már annyi van, hogy nem is a mellükön, hanem „hátral kell keresni valami alkalmas pontot annak felfüggesztésére”.¹⁹

Ugyanakkor, miközben parabolává teszi, Széchenyi egyúttal kifejezetten kerüli is az árvíz (és közvetve talán a bukott szabadságharc) emlékezetének mitizálását. Egy világosan előre látható és ésszerűen leírható természeti eseményről beszél, a gondviselés szerepét legfeljebb szarkasztikusan hozza szóba, mondván, a Duna 1838-ban a „felsőbb kegyesség következtében” végzett a korábbiakhoz nem mérhető pusztítást, illetve „a kegyes Isten e műtételre [a jég feltorlódására] több mint három holnapot resolvált”.²⁰ Ha az áradás bekövetkeztéért nem is (hiszen a jég a fizika törvényeinek engedelmeskedett), de a károk mérséklésére tett elővigyázatok elmulasztásáért az emberi butaságot és a rövidlátást teszi felelőssé. Abból, hogy a lehetséges következményeket senki nem gondolta végig, társadalmi láttelelet alkot: az önállóság, a „gondolkozás” hiányáról beszél, amelytől, mint írja, a sok „kormányi dajkálás” szoktatja el az embert, akár népboldogító, akár zsarnoki is ez a gondoskodás. Hiszen „csak az gyakorolja magát »gondolkozásban« férfiúhoz illőleg, kit sokban egészen magára hagyják és nem tartják szüntelen beamter vagy zsandárféle járszalagokon”.²¹ A valóban aggasztónak ilyenformán azt találja, hogy maguk a pesti polgárok nem fárasztották magukat a gondolkozással. Ennek nyomatékosítására ellenpéldát is hozhat: egyéb, szintén a Duna-partján fekvő helységek lakosai, mivel a vármegye soha nem „dajkálta” őket, ezért a „gondolkozásra kényszerítve voltak”, maguk erősítették meg gátjaikat.

¹⁸ *Uo.*, 95.

¹⁹ *Uo.*, 94.

²⁰ *Uo.*, 96.

²¹ *Uo.*, 99.

Ez a csapongó, egyszerre szenvedélyes és gúnyos, komoly és ironikus gondolatmenet, amelyet ismertetni próbáltam, méltó ahhoz a nagyszabású műhöz, az *Önismere*thez, amelyben helyet kapott. Nem pusztán azt méltányolhatjuk benne, hogy a „pedig én is ott voltam” öniróniájának jegyében Széchenyi valódi és mély önvizsgálat alkalmává avatja a prófétaságot. Lényegesebb, hogy a jövőbe látás problémáját képes általános antropológiai kérdéssé is tenni. S miközben a diagnózis és a prognózis kölcsönösségének elvében fölvezet a jövő előrejelzésének azt a logikáját, amelynél a logikai pozitívizmus tudományfilozófiája (Hempel „covering law” elméletében) még egy évszázaddal később sem tudott lényegesen többet mondani, azt a benyomást is felkelti, hogy a jóslás itt elővezetett racionalizálása voltaképp a dolog lehetetlenségének a belátásához vezethet el.

Az előrejelzés ugyanis innen nézve az idő megszelídítése volna. De Széchenyi maga is érezhette, hogy hiába is törekednénk a jövő radikális ismeretlenségének, idegenségének a felszámolására. Ebben az értelemben találóbbnak érezhetjük egy futólag említett példáját, amely a jövő kiszámíthatatlan (és ezért fenyegető) lehetőségeinek a számbavételével figyelmeztet a jóslás esendőségére. Sőt, éppen az organikus történelemmagyarázatok alapmetaforáján mutatja be a jövő „conditionatus”, vagyis menthetetlenül feltételes mivoltát:

„Ha kezembe veszek egy makkot és látom tökéletes épségét, könnyen így jósolhatok: »E szerény kis gyümölcs, ha azt földbe teszem, két-háromszáz év után mint különös nagyságú tölgyfa fog büszkélkedni – feltéve, ha valaki el nem gázolja, sörtés fel nem túrja, ha pedig felnő, kecske meg nem rágja, a villám belé nem csap, a szélvész ki nem dönti, előbb ki nem vágják, vagy valami pásztor szegénylegények, tövibe tüzet rakván, fel nem perzselik.«²²

²² Uo., 92–93.